

**RIVOJLANGAN XORIJIY DAVLATLAR VA MUSTAQIL O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM
TIZIMIDAGI O'ZARO UYG'UNLIK NIMALARDA AKS ETADI.**

Yusupov Axrorjon Qurbonovich,
Qo'qon Universiteti "Ta'lim" kafedrası dotsenti,
siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori, PhD
axrorjon201911@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Respublikamizdagi deyarli barcha ta'lim muassasalari ta'limni takomillashtirish bo'yicha xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning barcha shakllaridan foydalanayotganligi, rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab, oliy ta'lim haqidagi eng yaxshi tajribalarni o'z ta'lim tizimimizda joriy qilish Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyin amalga oshirila boshlaganligi aks etgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, xorijiy davlatlar, raqamli iqtisodiyot, ta'lim modeli, ta'lim tizimi, nodavlat oliy ta'lim muassasalari, kontseptsiya, xalqaro loyihalar.

Yangi asr ostonasiga qadam qo'ygan davrda odamlari zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan avvaliga, hayratga tushgan bo'lsa, bugun o'sha "sun'iy intellekt" bilan teng harakatlanishga, uning yordamida yangidan-yangi ishlarni ro'yobga chiqarishga intilmoqda. Davlatlarning kuch-qudrati esa, ularda "raqamli iqtisodiyot"ning nechog'lik rivojlangani bilan belgilanyapti.

Shunday sharoitda mamlakatimizda ilg'or axborot texnologiyalarini hamma sohalarda faol qo'llash, qo'llaganda ham shunchaki emas, balki har bir jarayonda ilm-fan va ishlab chiqarishni uyg'unlashtirishga qaratilayotgani bugungi erishayotgan yuqori natijalarimizga asos bo'lyapti. Hayotimizning barcha jabhalariga kirib borayotgan "raqamli iqtisodiyot" odamlar turmush sharoitini engillashtirishi barobarida, katta-katta innovatsion ishlanmalar, istiqbolli loyihalarga yo'l ochmoqda.

Bugun iqtisodiyotimizga ana shunday ilg'or texnologiyalar sohasida chuqur bilim va malakaga ega, ulardan samarali foydalana oladigan zamonaviy mutaxassislar zarur. Buning uchun Prezidentimiz ta'kidlaganidek, mamlakatimizning etakchi oliy o'quv yurtlarida yirik ilmiy-tadqiqot markazlari ham bo'lishi lozim. Zero, universitetlar talabalarga zamonaviy tahsil berish barobarida ularni ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish, ilmiy faoliyat olib borishlari, yirik loyihalarni amalga oshirishlari uchun har tomonlama shart-sharoitlar yaratib berishi zarur[1].

Rivojlangan xorijiy davlatlardagi ta'lim-tarbiya va maktab haqidagi eng yaxshi tajribalarni o'z ta'lim tizimimizda joriy qilish Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyin amalga oshirila boshlandi. Bundan ko'zlangan maqsad mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimlarini yangitdan tashkil qilish, ta'lim-tarbiya ishini tashkil etishda eskirib, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq xalos bo'lish, uni munosib tarzda yangilashdir. Bu sohada YUNISEF, YUNESKO kabi xalqaro tashkilotlar, xorijiy davlatlarning O'zbekistondagi elchixonalari amaliy yordam bermoqdalar.

Respublikamizdagi deyarli barcha ta'lim muassasalari ta'limni takomillashtirish bo'yicha xorijiy davlatlar bilan hamkorlikning barcha shakllaridan foydalanayotirlar. Ta'lim tizimimiz jahonda eng ilg'or maktablar qatorida bo'lishiga Respublika rahbariyati va hukumati tomonidan hamma shart-sharoit yaratilmoqda. Shu tufayli ham AQSH, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi rivojlangan mamlakatlar ta'limi ustalari bilan o'tkazilgan uchrashuvlar va muloqotlarda Respublikamiz ta'limi tizimiga yuqori baho berildi.

Shuni ta'kidlash lozimki, Respublikamiz xalq ta'limi xodimlari oldida hozirgi kunda eng muhim vazifa – mustaqil O'zbekistonning hozirgi ta'lim tizimlarini istiqbol ruhi bilan

takomillashtirish, uni o'zimizning mumtoz pedagogika an'analari bilan boyitish, chet el pedagogikasidagi ilg'or jihatlarni o'zlashtirish, yangi-yangi samarali o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahon davlat standartlari darajasiga olib chiqishdir [2,15]. Buning uchun iqtisodiy rivojlangan xorijiy davlatlardagi quyidagi ilg'or tajribalarni ta'lim tizimimizda qo'llay bilishimiz maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunda universitetlar va boshqa oliy o'quv yurtlari soni sezilarli darajada ortdi, ta'lim tizimi ham o'zgardi. Avvalgiday gumanitar ta'lim an'analari muhim o'rinni egallaydi, lekin texnik ta'lim, nazariya bilan amaliyot birligi, fanlararo ta'lim ham birinchi o'ringa chiqmoqda. Oliy o'quv yurtlari fan va texnikaning oxirgi yutuqlari – yo'nalishlarni aks ettiruvchi dasturlarni kiritmoqdalar. Shu maqsadda o'quv rejaları qayta ko'rib chiqilmoqda.

Ta'lim modellari. XX asr jahon ta'lim tizimidagi global tendentsiyalar. Qiyosiy pedagogik tizim bu qiyosiy pedagogika metodologiyasi asosida pedagogikaning xalqaro, regional, milliy tajribalarini o'rganish va tatbiq qilish imkoniyatlarini aniqlash, shuningdek, pedagogik tizimni ma'lum davlat, region, aniq o'quv muassasida rivojlantirish bo'yicha qiyoslashga yo'naltirilgan dinamik pedagogik tizimdir.

Qiyoslash texnologiyasi ikkita bo'limdan iborat bo'lib, birinchisi "o'rganish va qayd qilish", ikkinchisi "tuzish va tatbiq qilish" deb nomlanadi.

"O'rganish va qayd qilish" bo'limida qiyosiy tadqiqotlar quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

- ta'lim tizimi va uning elementlarini rivojlanish holati va yo'nalishlarini aniqlash;
- ma'lumotlarni to'plash;
- aktlarni tahlil va tasnif qilish;
- qiyoslash mezonlarini tanlash.

"Tuzish va tadbiq qilish" bo'limidagi qiyosiy tadqiqotlar esa quyidagicha amalga oshiriladi:

- o'rganilayotgan obyektning prognostic modelini tuzish;
- a) tattbiq qilish shakli, metodi va chegaralari; b) xususiy va umumiylikni aniqlash;
- eng maqbul modelni tuzish;
- ta'lim muassasalariga tatbiq etish.

Qiyosiy pedagogikaning asosiy tarkibiy qismlari zamon va makon omillaridir. Zamon omili bir xil pedagogik tizimni turli tarixiy davrlar, asrlar, yillarda taqqoslashni nazarda tutadi. Bunda turli tarixiy davrlarda yuzaga kelgan pedagogik nazariyalar o'rganiladi.

Makon omili esa turli hududlarda joylashgan davlatlarning pedagogik tizimlarini taqqoslashni nazarda tutadi. Quyida makon omiliga ko'ra turli davlatlar ta'lim modelini taqqoslab ko'ramiz. Masalan:

Amerika modeli: kichik o'rta maktab → o'rta maktab → katta o'rta maktab → 2 yillik kollej → universitet tizimidagi 4 yillik kollej → magistratura → doktorantura.

Fransiya modeli: onalar maktabi → o'rta maktab → kollej → texnologik, kasbiy va umumta'lim litseyi → universitet → magistratura → doktorantura.

Germaniya modeli: umumiy maktab → real bilim yurti, gimnaziya va asosiy maktab → oliy o'quv yurti → magistratura → doktorantura.

Angliya modeli: birlashgan maktab → grammatik va zamonaviy maktab → kollej → universitet, magistratura, doktorantura.

Rossiya modeli: umumta'lim maktabi → to'liq o'rta maktab, gimnaziya va litsey-kollej → institut, universitet, akademiya → magistratura → doktorantura.

Qozog'iston modeli: to'liq umumta'lim o'rta maktab → kollej → universitet, akademiya (bakalavriyat) → magistratura → doktorantura.

Demak, zamon va makon omillariga ko'ra pedagogik tizimlar modelini taqqoslashda yangi pedagogik bilimlar yuzaga keladi. Uning mazmunida quyidagilar aks etadi:

ta'limning zamonaviy holatini qayd etish;
ta'lim siyosatini takomillashtirish, muqobil ta'lim siyosatini taklif qilish;
ta'lim jarayonlarida kutilayotgan holatlarni bashorat qilish;
qiyosiy pedagogikaning nazariyasi va metodologiyasini boyitish.

XX asr oxirida jahon ta'lim tizimida quyidagi global tendentsiyalar ajratib ko'rsatildi:

ta'lim tizimini demokratlashtirishga intilish, ya'ni ta'limning hamma uchun ochiqligi, ta'lim tizimining uzluksizligi, ta'lim muassasalariga mustaqillikning taqdim etilishi;

shaxsga ta'lim olish huquqining to'liq ta'minlanishi (har bir insonga millati, irqi, kelib chiqishidan qat'iy nazar istalgan turdagi ta'lim muassasasida ta'lim olishi);

ma'lumot olishga ijtimoiy-iqtisodiy omillarning sezilarli ta'siri (pulli-shartnoma asosida tahcil olish);

xilma-xil qiziqish va o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv-tashkiliy tadbirlar ko'lamining ortib borishi;

ta'lim xizmatlari bozorining o'sishi;

oliy ta'lim tarmoqlarining kengayishi va talabalarning ijtimoiy tarkibining o'zgarishi;

ta'limni boshqarish sohasida o'ta markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan boshqaruv uyg'unligini ta'minlash;

rivojlangan davlatlar tomonidan ta'lim moliyalashtiriladigan asosiy obyektga aylanishi;

ta'lim dasturlarini doimiy yangilash va modernizatsiyalash;

“o'rtacha o'zlashtirish”ga yo'nalganlikdan, har bir o'quvchining o'ziga xosliklarini ochish hamda ularning qiziqishi va qobiliyatlarini rivojlantirishga etibor qaratilishi;

rivojlanishida nuqsoni bor bo'lgan bolalar ta'limi uchun qo'shimcha resurslarni izlab topish.

Xalqaro loyihalar va ta'lim dasturlari. Jahon ta'limi muammolarini hal etishda turli ta'lim tizimlari ishtiroki zaruriyatini talab etadigan yirik xalqaro dastur va loyihalash muhim ahamiyat kasb etadi. Yirik xalqaro loyihalarga quyidagilar kiradi: [3]

- ERAZMUS – maqsad Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar talabalarinin mobilligini taminlash (masalan, dastur doirasida 10% talabalar Yevropa mamlakatlaridagi boshqa oliy ta'lim muassalarda o'qishga borishlari kerak).

- LINGVA — bu dastur kichik sinflardan boshlab chet tillarni o'rganish samaradorligini oshirishga mo'ljallangan.

- EVRIKA – ushbu loyihaning maqsadi Sharqiy Yevropa davlatlari bilan amalga oshirilayotgan tadqiqotlarni uyg'unlashtirish.

- ESPRIT — yangi axborot texnologiyalarini yaratish sohasida Yevropa universitetlariri, kompyuter firm kuch va imkoniyatlarini birlashtirishni talab etuvchi loyiha.

- EIPDAS — arab davlatlarida ta'limni rejalashtirish va boshqarishni takomillashtirish sohasiga doir dastur.

- TEMPUS – Yevropa Ittifoqining hamkor-davlatlarda oliy ta'limni rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturi.

- IRIS — xotin-qizlarning kasbiy ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan loyihalar tizimi.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamalikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha

bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi".

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy qismini, albatta, oliy ta'lim tizimidagi islohotlar tashkil etadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida davlatimiz rahbarining 2019 yil 8 oktyabrdagi farmoni bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasi sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib bermoqda.

Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi.

Kontsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e'tirofga erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yilmoqda. Aholi fikrini o'rgangan holda, sirtqi va kechki ta'lim shakllari qayta tiklandi, qabul kvotalari oshirilmoqda. Maktab bitiruvchilarini oliy ta'limga qamrab olish darajasi 2016 yilgi 9 foizdan 2020 yilda 25 foizga etdi, xozirgi kunda 50 foizdan oshiqroqni tashkil qilmoqda.

Professor-o'qituvchilarning xorijdagi oliy ta'lim hamda ilmiy-tadqiqot maskanlarida malaka oshirishi va stajirovka o'tashini ta'minlaydigan mexanizm yaratildi. Ularning oylik ish haqi miqdori 2018 yilga nisbatan o'rtacha 2,5 barobar oshirildi. Oliy ta'limga ajratiladigan davlat grantlari soni kamida 25 foizga oshirilganligi, oliy o'quv yurtlariga qabul qilishda ehtiyojmand oilalar qizlari uchun grantlar sonini 2 barobarga ko'paytirib, 2 mingtaga etkazilishi oliy ta'limga qamrab olish ko'lamini yanada kengaytirdi.

Ta'lim tizimidagi eng muhim yangiliklardan biri oliygohlar va ta'lim tizimining quyi bo'g'inlari o'rtasidagi uzviylikni kuchaytirish maqsadida 65 ta akademik litsey oliy o'quv yurtlari tasarrufiga o'tkazilishi, shuningdek, 187 ta texnikum ham o'z yo'nalishi bo'yicha turdosh oliygoh va tarmoq korxonalariga birlashtirilishi bo'ldi[4].

Xulosa qiladigan bo'lsak, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish davr talabidir.

Axborot texnologiyalar asri deb nom olgan XXI asrda hayotning barcha jabhalarida – sanoat, qurilish, kimyo, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, mashinasozlik va boshqa sohalarda yuksak taraqqiyotni yuzaga keltirish uchun ilm-fanni rivojlantirish, bu borada yangiliklar yaratish hayotiy zaruratga aylandi. Bu jarayon endilikda dunyoda taraqqiyot yo'lini tutgan barcha mamlakatlarda e'tirof etilmoqda. Respublikamizda ham ana shu jarayonga alohida e'tibor berilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti, rahbar sifatidagi faoliyatini yurtimiz akademiklari, etakchi olimlari, umuman, ilm ahli bilan uchrashuvdan [5] boshlaganligi, yurtimizda ilm-fan rivojini ishlab chiqarish taraqqiyoti bilan uyg'unlantirishga qaratganligi bejiz emas.

Davlatimiz rahbarining shundan keyin sog'liqni saqlash tizimi faoliyatini yaxshilash, kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitobxonlikni kuchaytirish, respublikada yangi erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish, mamlakatni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasini amalga oshirish, Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi" ishlab chiqilishi, Imom Termiziy xalqaro markazini tashkil qilish borasida va shu kabi boshqa ko'plab qabul qilingan qarorlari, farmonlari, farmoyishlarida ilm-fanni yuksaltirish asosiy masalalardan biri sifatida belgilanishi ham ana shu e'tiborning amaliy ifodasi edi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://yuz.uz/uz/news/ilm-fanga-asoslangan-iqtisodiyot>
2. Mallaev A. Ta'lim-tarbiya uyg'unligi – komil insonni shakllantirish garovi. – T.: 2011. 15-bet
3. <https://azkurs.org/mavzu-rivojlangan-mamlakatlarda-talim-tizimining-oziga-xoslikl.html?page=9>
4. <https://yuz.uz/uz/news/talim-tizimi-va-yangicha-yondashuvlar>
5. <https://www.gazeta.uz/oz/2016/12/31/ilm-fan/>